

Streszczenie

Celem niniejszej pracy doktorskiej było zbadanie w jaki sposób działalność człowieka kształtuje osadnictwo na przykładzie prehistorycznego osadnictwa na terenie północnego Iraku oraz częściowo również na terenie północno-wschodniej Syrii (wschodnie krańce tzw. Trójkąta Chaburskiego). Zakres chronologiczny obejmuje ostatnie etapy prehistorii, od okresu Hassuna do Niniwa 5 (6500 – 2600 BC).

Obszar północnego Iraku był przez długi czas niedostępny dla archeologów ze względu na trudną sytuację polityczną. Wcześniej tereny te cieszyły się dużym zainteresowaniem archeologów i podróżników, jednakże teren Irackiego Kurdystanu pozostawał bardzo słabo poznany. Dopiero na początku obecnej dekady w Kurdystanie rozpoczęły się intensywne badania powierzchniowe prowadzone przez liczne zagraniczne misje archeologiczne we współpracy z lokalnymi służbami starożytności. Kilka projektów współpracuje w ramach tak zwanej grupy *The Assyrian Landscapes Research Group*. Jak dotąd jedynym projektem z tej grupy, który ukończył już badania jest polski projekt *Settlement History of Iraqi Kurdistan* (UGZAR) kierowany przez prof. dr. hab. Rafała Kolińskiego. W niniejszej pracy wykorzystano wyniki tego projektu, dostępne dotychczasowe wyniki pozostałych projektów z *The Assyrian Landscapes Research Group* oraz rezultaty wcześniejszych badań wykopaliskowych i powierzchniowych prowadzonych na sąsiadujących terenach.

Rozwój osadnictwa analizowany był z perspektywy zakładającej sprawczość człowieka jako elementu kształtującego osadnictwo. Środowisko natomiast zostało potraktowane jako element pasywny, zależny od tego w jaki sposób jest interpretowane przez człowieka. Zgodnie z podejściem Żaka (1977) i Rączkowskiego (1997) sprawczość człowieka przejawia się w jego działalności ekonomicznej, relacjach społecznych oraz ideologii czy też „filozofii życia”. Stąd też wykorzystane dane archeologiczne odnoszą się do ekonomii (sposób pozyskiwania pożywienia, wymiana handlowa), relacji społecznych (zróżnicowanie społeczne widoczne w grobach oraz w zróżnicowanej zabudowie osad) i ideologii (pojawienie się świątyni i elit).

W pracy podjęto również próbę spojrzenia na dane pochodzące z badań powierzchniowych z uwzględnieniem problemu współczesności osad. Stanowiska pochodzące z jednego okresu są często traktowane tak jakby były sobie współczesne, co prowadzi do statycznego ujęcia osadnictwa. Tymczasem bardziej prawdopodobne wydaje się założenie, że osady reprezentujące tę samą kulturę nie muszą być sobie współczesne: mogą powstać w różnym czasie w obrębie okresu (lub nawet we wcześniejszym okresie) i zostać w trakcie tego samego okresu opuszczone albo być dalej zasiedlone (niekiedy również w następnym okresie). Celem spojrzenia na osadnictwo jako dynamiczny proces zostały wykorzystane założenia modelu Dewar’a (1991) oraz bazujące na nim równania Kinthig’a (1994).

Abstract

The aim of this dissertation was to examine how human activity shapes the prehistoric settlement patterns in areas covering the lands of northern Iraq and a part of northeastern Syria (eastern edges of the so-called Khabur Triangle). The chronological scope covers the last stages of prehistory, from the Hassuna to the end of Ninevite 5 period (6500-2600 BC).

Because of the unstable political situation, the areas of northern Iraq were unavailable for archaeologists for a long time. Before that northern Iraq's antiquities were objects of interest to archaeologists and travelers. However, the areas of Iraqi Kurdistan remained barely known. It was not until the beginning of the present decade that intensive archeological surveys (as well as excavations at chosen sites) began in Kurdistan. The surveys are led by many foreign archaeological missions operating in cooperation with local archaeologists. Few such projects form a wider scientific network called *The Assyrian Landscapes Research Group*. So far, the only project of this group which has finished its research in the field is *Settlement History of Iraqi Kurdistan* (also known as UGZAR) directed by Dr. Rafał Koliński. The data used in the dissertation includes results of the UGZAR project, available results of other current survey projects from *The Assyrian Landscapes Research Group*, as well as results of past investigations undertaken in northern Iraq (both surveys and excavations).

The settlement development was analyzed from a perspective assuming human agency as an element shaping the settlement, whereas the natural environment was regarded as a passive element dependent on human's interpretation. According to Žak (1977) and Rączkowski (1997), human agency is visible in economy, social relations, and ideology or "philosophy of life". Hence, the data used in the dissertation refers to the economy (food sources, procurement of raw materials), social relations (social diversity visible in graves, as well as in the variety of buildings) and ideology (emergence of temples and elites).

The dissertation also takes into consideration the problem of contemporaneity of settlements. Settlements dated to a given period are often regarded as contemporary to each other, as simultaneously settled, what leads to the perception of settlement as something static. Meanwhile, it seems more likely that the settlements representing the same culture don't have to be contemporary: they can appear at different times within the period (or even in an earlier period) and be abandoned during the same period or remain settled (also in the next period). In order to look at the settlement patterns as a more dynamic process, assumptions of Dewar's model (1991) and Kintigh's equations (1994) based on them were applied.